

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2007:5

ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Fornlämningar på åkrar runt Öninge

*Inför nyanläggning av VA-ledning mellan
Öninge och vägen mot Stora Lund*

Öninge 2:2, Pikatorp 1:9 m fl
Västra Tollstads och Ödeshögs socken
Ödeshögs kommun
Östergötland

Dnr 422-3276-2006

Johan Stenvall

UV ÖST RAPPORT 2007:5

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Fornlämningar på åkrar runt Öninge

*Inför nyanläggning av VA-ledning mellan
Öninge och vägen mot Stora Lund*

Öninge 2:2, Pikatorp 1:9 m fl
Västra Tollstads och Ödeshögs socken
Ödeshögs kommun
Östergötland

Dnr 422-3276-2006

Johan Stenvall

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se/uv

Omslagsbild Platån inom Öninge 2:2 där boplatsen och/eller gravområdet RAÄ 216 påträffades. Från S. I den avlödade björkdungen ligger skålgropslokalen RAÄ 61. Bakom denna kan man skönja Omberg. Bilden är tagen före byggnation av campingplatsen som nu är anlagd till vänster i bild. Foto Johan Stenvall.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto Johan Stenvall

Utskrift UV Öst, Linköping 2007

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2007 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2007:5

ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Metod och genomförande	6
Objekt I, RAÄ 216 Ödeshög	6
Objekt II, RAÄ 222, 224 Västra Tollstad	11
Objekt III, RAÄ 223 Västra Tollstad	11
Åtgärdsförslag	12
Referenser	13
Litteratur	13
Muntlig uppgift	13
Administrativa uppgifter	13
Bilaga 1. Anläggningsbeskrivning	14
Bilaga 2. Kalibrerad ¹⁴ C-datering	14
Bilaga 3. Sektionsritningar	14

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för undersökningen markerad.

Fig 2. Topografiska kartan med undersökningen markerat. Skala 1:50 000.

Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll Fornlämningar på åkrar runt Öninge

Sammanfattning

Ödeshögs kommun har för avsikt att nyanlägga en VA-ledning för anslutning till den nyplanerade campingplatsen i Öninge, Ödeshög. Ledningssträckan går mellan Öninge 2:2 (Bjuggården) och över åkrarna mot Stora Lund, en sträcka på cirka 1,5 km. På grund av detta har Länsstyrelsen i Östergötland givit i uppdrag åt Riksantikvarieämbetet, UV Öst att utföra en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll längs ledningsschaktet. I ledningsschaktets närhet finns flera registrerade fornlämningar i form av skålgropar, boplatser och gravområden.

Arbetet med ledningen startade utan antikvarisk kontroll. Av en tillfällighet passerade personal från Östergötlands Länsmuseum ledningsschakten och observerade då förhistoriska lämningar i schakten. Den antikvariska kontrollen i form av sökschakt utfördes av Riksantikvarieämbetet UV Öst och ytterligare förhistoriska lämningar påträffades på tre platser. Lämningarna utgjordes av två härdar, en ränna, kulturlager och ett par gropar. En anläggning daterades (A211) som låg inne vid den nyplanerade campingplatsen och gav en datering på cirka 350 e Kr, det vill säga yngre romersk järnålder (bilaga 2). Denna datering ligger i linje med det närliggande gravfältet, RAÄ 8, som innehåller flera stensättningar som typologiskt mycket väl kan höra till samma tidsperiod. Att det även kan röra sig om ett flatmarksgravfält går inte att utesluta. De två härdarna och stolphålet som Östergötlands länsmuseum hittade på samma platås östsluttning, hör förmodligen till detta boplatsoområde.

Tre nyupptäckta boplatsoområden hittades. Ett boplatsoområde inom Öninge 2:2 på en utmärkt platå i NÖ, har tilldelats RAÄ nr 216. Ett boplatsoområde i svag östsluttning på åker intill ett impediment cirka 500 m från Öninge 2:2, har tilldelats RAÄ nr 222 och 224. Slutligen ett boplatsoområde något hundratal meter norr om vägen mot Stora Lund, har tilldelats RAÄ nr 223. Alla lämningar undersöktes eller delundersöktes, dokumenterades och togs bort. Efter avslutad undersökning bedömer UV Öst att ledningen kan förläggas som planerat.

Bakgrund

Ödeshögs kommun har för avsikt att nyanlägga en VA-ledning för anslutning till den nyplanerade campingplatsen vid Öninge 2:2 (Bjuggården), Ödeshög. Ledningssträckan är planerad att gå mellan Bjuggården och över åkerytorna mot Stora Lund för att ansluta till en befintlig ledning, en sträcka om cirka 1,5 km. På grund av detta har Länsstyrelsen i Östergötland givit i uppdrag åt Riksantikvarieämbetet UV Öst att utföra en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll längs ledningsschaktet. I ledningsschaktets närhet finns flera registrerade fornlämningar i form av skålgropar, boplatser och gravområden. Undersökningen utfördes av Riksantikvarieämbetet, UV Öst, Johan Stenvall som också sammanställt denna rapport.

Topografi och fornlämningsmiljö

Området runt Öninge och Stora Lund ligger i en mycket fornlämningsrik del av landskapet söder om Omberg (fig 3). Endast ett stenkast från den nu planerade ledningen ligger Hästhölen, där man bland annat vid dykning i Vättern 2001 påträffade ett förhistoriskt svärd (RAÄ 80, V Tollstad). I närheten ligger också Tägneby vars ortnamn oftast förknippas med en centralort. I närområdet utmed den nu planerade ledningen finns flera lokaler med skålgropar (RAÄ 61, 62, 69 V Tollstad och 119 Ödeshög). Intill dessa är det vanligt med både boplatslämningar och gravfältsområden som idag är helt omarkerade. Ett markerat gravfält med 12 stensättningar

finns strax söder om Öninge 2:2 (RAÄ 8, Ödeshög). Ett par större boplatsoområden är konstaterade och delvis undersökta cirka 1 km från ledningen (RAÄ 81, 82, V Tollstad). Vid dessa undersökningar påträffades inom det ena boplatsoområdet 26 anläggningar som utgjordes av stolphål, härdar, mörkfärgningar och en brunn. Det andra boplatsoområdet innehöll 17 anläggningar som bestod av härdar, stolphål och mörkfärgningar (Björkhager 2001). Ett lösfynd av flintyxa har också gjorts på en intilliggande åker (RAÄ 65, Ödeshög).

Landskapet runt Öninge och Stora Lund är karaktäriserat av bördig fullåkersbygd med förhållandevis flack topografi. Här och var sticker mindre bergspartier upp i landskapet som då ofta innehåller ristade hällar (mestadels skålgropar). Många av dagens gårdslägen ligger på svaga förhöjningar i landskapet och förmodligen ligger delar av de äldre medeltida byarna även på dessa. Tydligt är att området innehåller mycket fornlämningar och att det finns stor risk att stöta på omarkerade fornlämningar varhelst man gräver.

Metod och genomförande

Arbetet på ledningen startade utan antikvarisk kontroll. Arkeologer från Östergötlands Länsmuseum passerade av en tillfällighet i närheten och kontrollerade den då cirka 400 m framschaktade delen. I en del av schaktet observerades tre förhistoriska anläggningar som utgjordes av två härdar och ett stolphål (Björkhager, muntlig uppgift, fig 4, bilaga 1 och 3). Anläggningarna dokumenterades och mättes in med D-GPS varefter schaktet lades igen. I och med detta stoppades ytterligare arbete på ledningen och svar inväntades från Länsstyrelsen. Efter beslut av Länsstyrelsen bestämdes att ledningsarbetet skulle föregås av en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll och att den skulle utföras av Riksantikvarieämbetet, UV Öst.

Anläggningarna som museet hittade, A321, 322 och 323, i redan grävda schakt kunde endast dokumenteras i sektion. De var dock tydliga, var av järnålderskaraktär och ligger i östsluttning till samma höjd som RAÄ 216 påträffades (fig 4). Förmodligen hör dessa anläggningar till samma boplatsoområde, Objekt I.

Totalt grävdes 21 ytterligare sökschakt i den planerade ledningens sträckning. Framför allt koncentrerades schakten till de högre liggande partierna i landskapet och även kring de kända lämningarna. Schaktningen startade inne på fastigheten Öninge 2:2 där också den nyplanerade campingen håller på att byggas. Ledningen skulle passera det område som pekats ut av UV Öst vid utredningsgrävningen inför campingplatsen 2005 som ett potentiellt boplatsoområde (Stenvall 2005:6f). Det är den NÖ delen av fastigheten där berg sticker upp i dagen och intill finns ett utmärkt platåläge som är ett av de högsta partierna i närområdet. Alldeles N om denna platå finns även registrerade skålgropar, RAÄ 61. Denna del undersöktes ej vid utredningsgrävningen på grund av att inga markingrepp då planerades inom denna del av fastigheten. Ledningen däremot skulle nu korsa denna platå och ansluta till en pumpstation inom ett lägre parti av Öninge 2:2.

Alla anläggningar och schakt mättes in med D-GPS och har registrerats i Riksantikvarieämbetets informationssystem Intrasis. Anläggningar har även fotograferats med digitalkamera i plan och sektion. A201 och 211 har också dokumenterats på plan- och sektionsritning. Östergötlands länsmuseum dokumenterade A321, 322 och 323 i sektion.

Objekt I, RAÄ 216 Ödeshög

Sju schakt togs upp över platån och lämningar påträffades i två av schakten. I schakt 200 påträffades en härd, A201, och i schakt 210 påträffades ytterligare en härd, A211 (fig 4). Båda anläggningarna undersöktes. A201 var en härd av ganska typisk äldre järnålderskaraktär och innehöll rikligt med skärv- och skörbränd sten, dock inga fynd (fig 6). A211 var större och innehöll skärvsten och ett par kraftigare naturstenar (fig 7). Vid undersökning påträffades även brända ben i två koncentrationer. De brända benen indikerade att det kunde röra sig om en brandgrav men benen har undersökts av osteolog Agneta Ohlsson och konstaterats vara djurben (muntlig uppgift). Detta tyder således på att vi på platån har ett boplatsoområde som dock ej har kunnat avgränsas. De brända benen sändes även för datering till Ångströmlaboratoriet i Uppsala. Benen kunde dateras till 250–460 e Kr (2-sigmas kalibrering) vilket betyder att denna del av boplatsoområdet härrör från yngre romersk järnålder (bilaga 2).

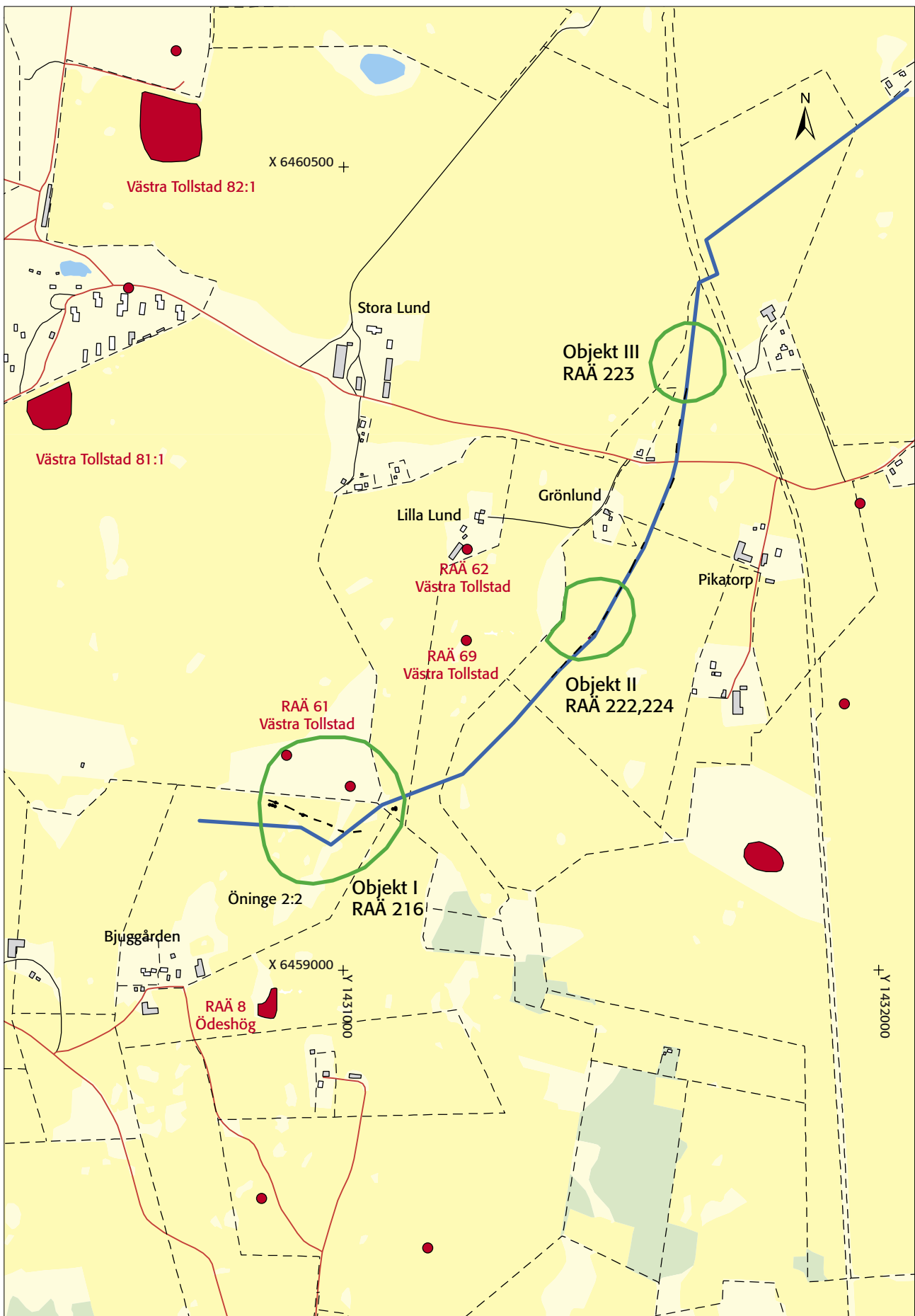

Fig 3. Översikt av ledningsdragningen mellan Öninge och Stora Lund. Objekt I, II och III och kända fornlämningar är markerade. Skala 1:10 000.

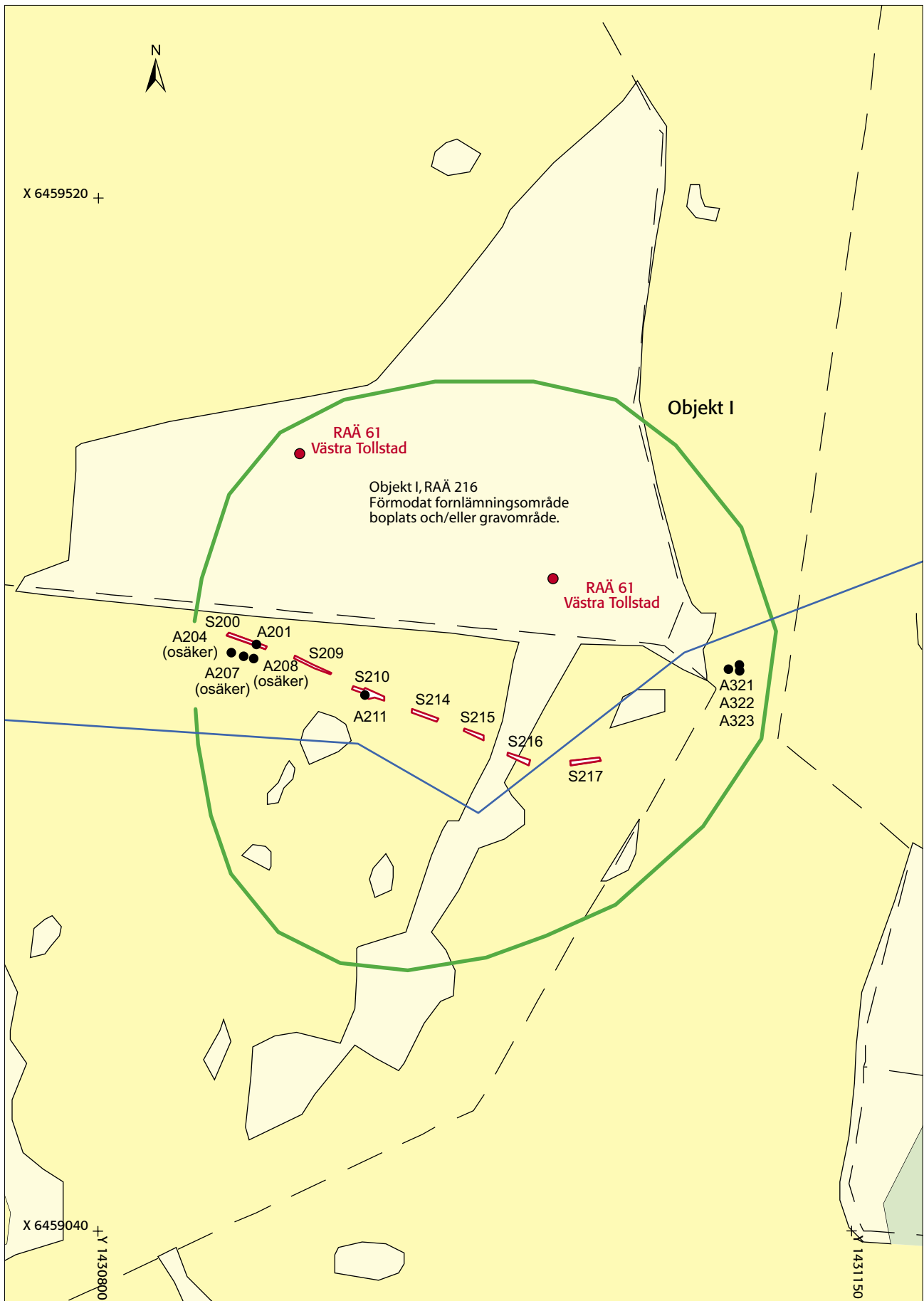

Fig 4 (ovan). Objekt I, RAÄ 216, med sökschakt och påträffade anläggningar markerade. Skala 1:2500.

Fig 5 (t h). Objekt II och III med sökschakt och påträffade anläggningar markerade. Skala 1:3000.

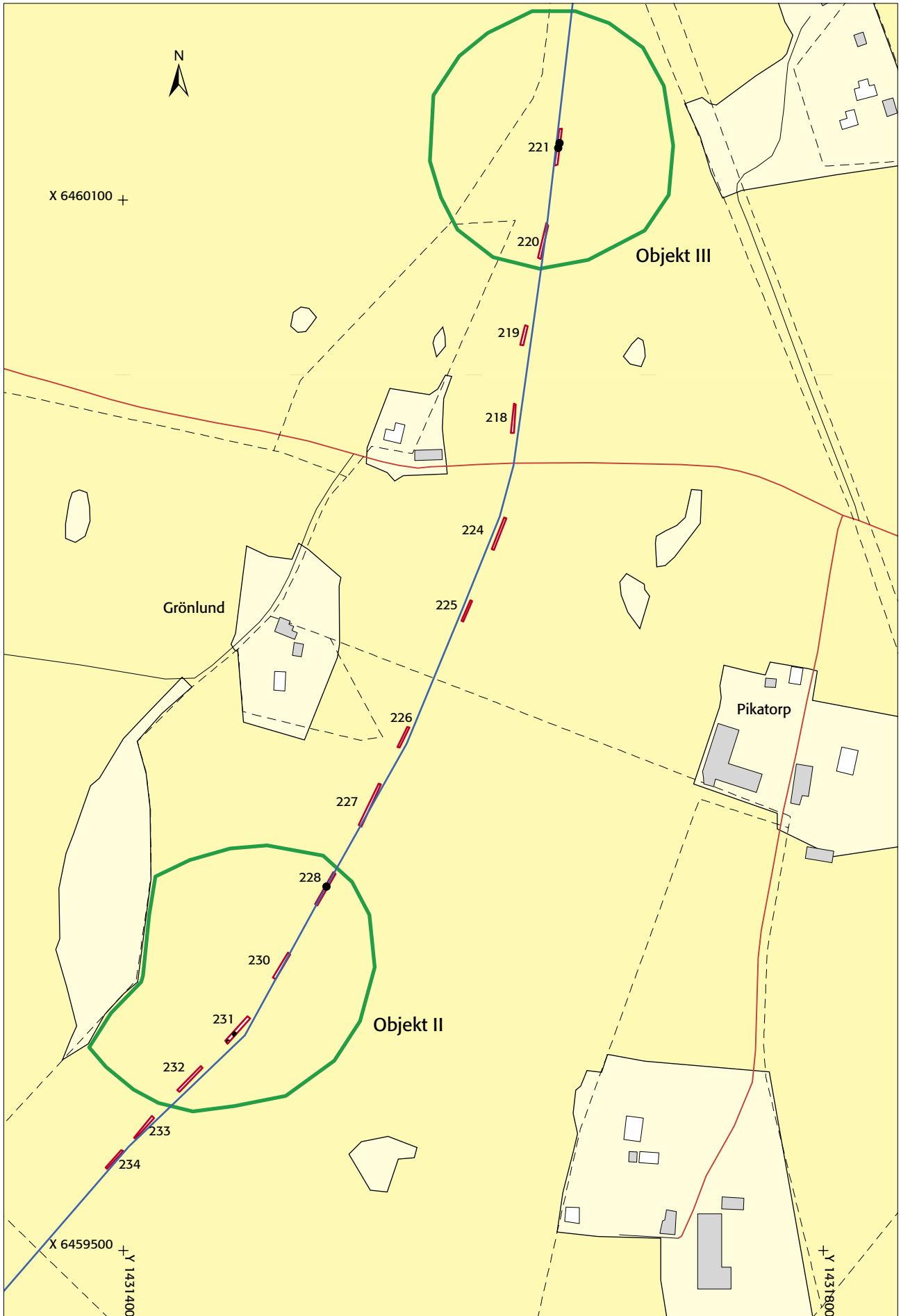

Fig 6. Härd A201 från V. Foto Johan Stenvall.

Intill schakt 200, cirka 6 m söderut, hade det grävts för campinggästernas elstolpar. Dessa schakt var grävda med en cirka 0,8 m bred skopa över delar av campingområdet. I de uppgrävda schaktmassorna kunde det konstateras ligga söndergrävda härdar. Dessa mättes in med en punkt där resterna påträffades och inmätningar representerar således inte dess ursprungliga plats. De tre härdresterna kan komma från en och samma härd och platsangivelserna är osäkra. Klart är dock att det i detta schakt fanns minst en förhistorisk härd. Närliggande uppgrävda massor från andra schakt kontrollerades också men inga ytterligare anläggningsrester kunde konstateras. Det potentiella fornlämningsområdet som markerades vid den arkeologiska utredningen, etapp 2, visade sig vara en riktig bedömning. Däremot har den nu aktuella undersökningen visat att områdets begränsningar bör revideras. Det är förmodligen inte bara det högsta partiet som ska markeras utan även området både väster, öster och norr om (fig 4). Detta område, Objekt I, bör bevakas inför framtiden och markeras i fornlämningsregistret. De förhistoriska anläggningarna Östergötlands länsmuseum hittade ingår förmodligen i samma boplatsoområde varför dessa också har markerats inom samma begränsning.

Fig 7. Härden A211 som innehöll brända djurben. Från V. Foto Johan Stenvall.

Objekt II, RAÄ 222, 224 Västra Tollstad

På åkern i rakt NÖ-riktning cirka 500 m från Öninge 2:2 och cirka 150 m från gården Grönlund påträffades två lämningar i schakt 231 (fig 3 och 5). Dels i form av en ränna som skulle kunna vara från någon form av hyddkonstruktion, A235, och dels hittades kulturlager som var cirka 0,05 m djupt, A236. Vare sig i rännan eller i kulturlagret hittades några fynd men båda lämningarna var flammigt sotiga, innehöll kolbitar och hade diffusa begränsningar. Båda lämningarna gav intrycket av att vara samtida och kan vara äldre än lämningarna vid Bjuggården. Förmodligen skulle en datering visa på bronsålder eller neolitisk stenålder, dels av anläggningarnas karaktär att döma med diffusa begränsningar som blev tydligare på djupet och dels av att det alldeles i närheten hittats en flintyx av stenålderstyp (RAÄ 65).

Objekt III, RAÄ 223 Västra Tollstad

Norr om vägen mot Stora Lund och golfbanan sluttar marken svagt åt norr. I denna svaga sluttning lades fyra schakt varav det sista, schakt 221, innehöll två anläggningar (fig 3 och 5).

Dessa var gropar. A223 var cirka 1,15x0,8 m och hade ett djup på cirka 0,15–0,2 m och A222 fortsatte in i sektionen men var förmodligen cirka 0,5 m i diameter. Båda groparna var flammigt sotiga på ytan och även i fyllning. Enstaka små skärviga stenar och kolbitar fanns i fyllningen. Diffusa bottnar och inga fynd påträffades. Även dessa anläggningar hade karaktären av lämningar från antingen bronsålder eller neolitisk stenålder och orienteringen i en svag nordsluttning talar också för denna tolkning.

Åtgärdsförslag

Efter avslutad arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll har påträffade anläggningar dokumenterats och tagits bort. Fornlämningsområdenas begränsningar har uppskattats och bör bevakas inför eventuella framtida exploateringar. Områdena är inte definitiva utan kan vara både mindre och större. UV Öst bedömer att ledningen kan förläggas som planerat under förutsättning att sträckan inte ändras.

Linköping i januari 2007

Johan Stenvall

Referenser

Litteratur

Björkhager, V. 2001. *Stora Lund 3:1 och 4:1*. Arkeologisk utredning, etapp 2. Östergötlands Länsmuseum. Rapport 109:2001.

Stenvall, J. 2005. *Öninge*. Arkeologisk utredning, etapp 2. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Öst 2005:19.

Muntlig uppgift

Björkhager, Viktoria, arkeolog, Östergötlands länsmuseum. Linköping.
Ohlsson, Agneta, osteolog. Riksantikvarieämbetet, UV Mitt, Stockholm.

Administrativa uppgifter

Län: Östergötland

Landskap: Östergötland

Kommun: Ödeshög

Socken: Västra Tollstad och Ödeshög

Plats: Öninge 2:2 m fl

Fornlämning: RAÄ 222, 223, 224 (V Tollstad), RAÄ 216 (Ödeshög)

Läge: Ekonomiskt kartblad 8E 1g NV, 8E 2g SV

Undersökningens mittpunkt: X6459290, Y1430920

Koordinatsystem: RT90, 2,5 gon V

Riksantikvarieämbetet dnr: 422-3276-2006

Länsstyrelsen dnr: 431-16403-06

Länsstyrelsen beslutsdatum: 6 september 2006

Projektnummer: 1520839

Intrasisprojekt: O2006127

Rapportnummer: 2007:5

Ansvarig arkeolog: Johan Stenvall

Beställare: Länsstyrelsen Östergötland

Kostnadsansvarig: Ödeshögs kommun

Undersökningstid: 6–7 september 2006

Undersökningsområde: Cirka 1500 löpmeter

Undersökt yta: Ca 350 löpmeter

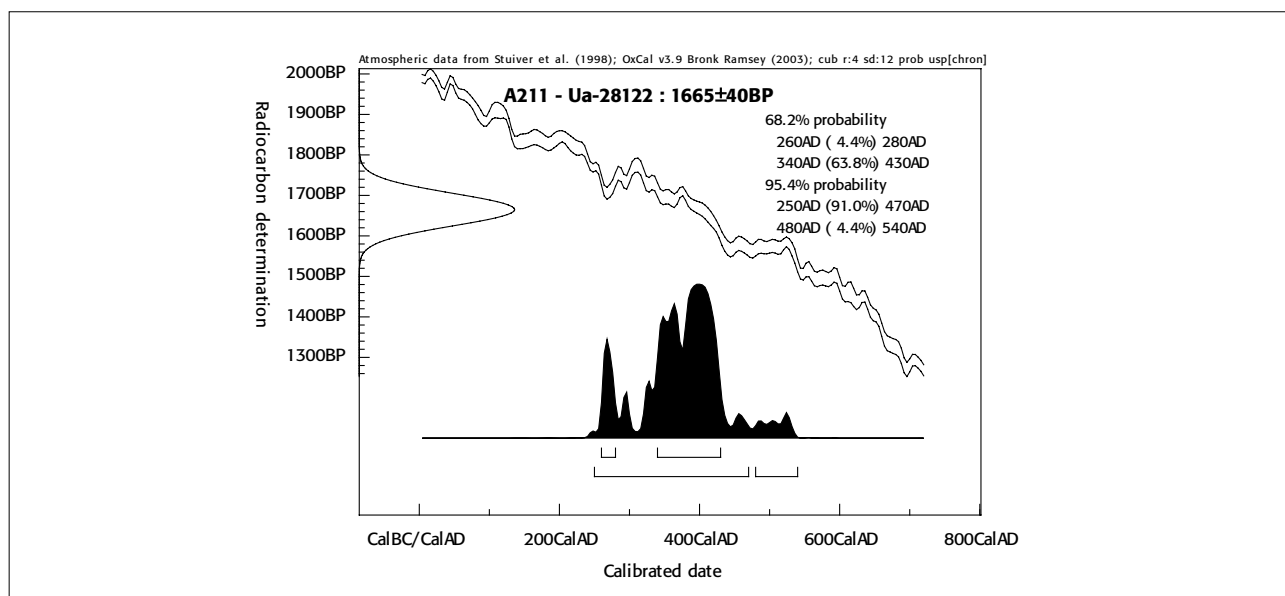
Arkivhandlingar: Fornminnesregistret, Fmis

Fynd: Inga fynd

Bilaga 1. Anläggningsbeskrivning

Anr	Typ	Storlek	Anmärkning
201	Härd	0,6 m diam	Skärv- och skörbränd sten
204	Grop/härd?	–	Grop eller härd, delvis synlig i schakt för elstolpar
207	Härd	–	Söndergrävd i schakt för elstolpar
208	Härd	–	Söndergrävd i schakt för elstolpar
211	Härd	0,9 m diam	Några bitar brända djurben mot ytterkant och botten
222	Grop	0,5 m diam	–
223	Grop	1,15x0,8 m	–
229	Osäker	Ca 0,3 m diam	Osäker anläggning
235	Ränna	Ca 1,8x0,6 m	Ev från en hyddkonstruktion
236	Lager	Ca 2,5-3 m brett	–
321	Härd	Ca 0,9 m diam	Kolbitar i fyllning
322	Härd	Ca 0,5 m diam	–
323	Stolphål	Ca 0,45 m diam, och ca 0,4 m djup	Stenskott med 0,06–0,15 m stora stenar

Bilaga 2. Kalibrerad ¹⁴C-datering

Bilaga 3. Sektionsritningar

